

Студент 2 курсу
фінансового факультету ХНЕУ ім. С. Кузнеця

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОНОПОЛІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. Розглянуто особливості функціонування монополії в Україні, негативні та позитивні наслідки, методи боротьби з монополізацією. Розглянуто природну монополію, особливості її функціонування, сфери поширення та державне регулювання.

Аннотация. Рассмотрены особенности функционирования монополии в Украине, негативные и позитивные последствия, методы борьбы с монополлизацией. Рассмотрена естественная монополия, особенности ее функционирования, сферы распространения и государственное регулирование.

Annotation. The article deals with the peculiarities of functioning monopoly in Ukraine, the negative and positive effects, methods of dealing with monopolization. It was also considered a natural monopoly features of its operation, the scope of spread, and especially regulation.

Ключові слова: монополія, монополістичний ринок, природна монополія, монополізація, демонополізація, антимонopolістичний комітет.

Обрана тема є актуальною, оскільки з перших років своєї незалежності Україна намагається мінімізувати вплив монополій на економічний розвиток держави та створити передумови для розвитку ринкової економіки. Проведення ефективної антимонopolістичної політики є одним із найважливіших завдань для України. Український ринок майже захоплений монополістичними підприємствами, це дуже негативно впливає на загальний стан економіки. В Україні монополізовані майже всі сфери виробництва, тоді як у світі монополізація впливає лише на виробничу сферу.

Даною проблемою займалися такі вчені, як: О. Мельникова, яка досліджувала особливості національної монополії, В. Полуянов, який розглядав монополізованість промисловості, Г. Филюк, який вивчав природну монополію, С. Крук, який розглядав стан та окремі тенденції змін конкурентних умов в економіці України.

Метою даної статті є ознайомлення з монополістичним ринком, перспективами та проблемами його розвитку, а також розгляд процесу монополізації в Україні.

Для початку слід визначити, що ж становить поняття, як монополія. Монополія – це такий тип економічних відносин, що дає можливість одному з учасників цих відносин диктувати свої вимоги на ринку певного товару. Виділяють 3 види монополії такі, як закрита, відкрита та природна монополія [1]. Розподіл монополії на відкриту, закриті та природні дуже умовний. Деякі підприємства в Україні можуть належати одночасно до кількох видів, але можна вважати, що практично всі монополії відкриті. Якщо ж виробництво продукції однією фірмою обходиться суспільству дешевше, ніж кількома, то галузь є природною монополією. Цей вид монополії вигідний для суспільства. До загальнодержавних ринків природної монополії слід віднести:

- послуги з передачі електричної енергії;
- користування залізничними коліями, диспетчерськими службами, вокзалами;
- універсальні послуги поштового зв'язку;
- послуги з надання в користування технічних засобів мовлення;
- радіозв'язок;
- інтернет;
- водопостачання [2].

Підприємства природної монополії наділені певними привілеями, а саме правом надання певних послуг і ціноутворення на них взамін на гарантію задоволення потреб споживачів. Найбільш яскраві приклади – НАК "Нафтогаз України", ДП "Укрпошта", ДП "Укрзалізниця", які горизонтально інтегрували десятки дискретних, паралельно діючих підприємств. Головними їхніми привілеями є те, що вони самостійно можуть встановлювати ціну на товари та послуги. Також було зменшено величину оподаткування, оскільки ці природні монополії належать до державного сектору економіки і забезпечують основну масу доходів [3].

Монополізація може носити як позитивні, так і негативні наслідки.

Позитивним наслідком монополізації є:

- продукція монополістів частіше за все більш високої якості;
- монополізація впливає на розвиток виробництва, підприємства монополісти частіш за все більш розвинуті, ніж інші підприємства;
- монополістичне виробництво дозволяє знизити витрати.

Усе це дуже впливає на ціну їх продукції, вона зазвичай набагато вища.

Негативними наслідками монополізації є те, що:

- вона призводить до обмеження об'ємів виробництва і встановлення більш високої ціни;
- монополісти несуть значно вищі збитки, які пов'язані з тим, що таким підприємствам постійно потрібно

- зберігати та підсилювати свою владу на ринках;
- монополістичні підприємства частіше всього випускають якийсь певний тип продукції, найчастіше це товари розкоші [4].

Наявність на ринку монополістів не завжди погано для економіки. Наявність природної монополії позитивно впливає на стан країни. Так, наприклад, великі монополістичні підприємства роблять вагомий внесок у ВВП держави, забезпечують конкурентоспроможність національної економіки. Монополії часто розповсюджують нові, більш прогресивні форми і методи господарювання. Ліквідація галузей природної монополії (енергозабезпечення, телефонні послуги, транспорт) є економічно недоцільною, тому що найвища ефективність функціонування галузі забезпечується лише за умови наявності одного виробника чи дистриб'ютора. В Україні від діяльності природних монополій залежить стан економіки. Приблизно 10 % ВВП приходить на послуги зв'язку і житлово-комунальної сфери, ще 10 % – на обсяг виробництва "Нафтогаз України". Але якість послуг цих компаній дуже не висока і вони частіш за все приносять лише збитки. По даним антимонопольного комітету станом на 2011 рік природна монополія складає 7,2 %, 15,4 % – жорстока монополія, 27,6 % – ринок з ознаками домінування підприємства. Найбільший відсоток займає ринок з конкурентною структурою 49,9 % [5].

За даними Антимонопольного комітету можна виділити найбільш монополізовані галузі України [6].

1. Паливно-енергетичний комплекс належить до найважливіших стратегічних галузей національної економіки. Разом із тим на його ринках існують об'єктивні передумови для порушень законодавства про захист економічної конкуренції.

2. Спостерігається монополістичне становище на ринку реалізації світових нафтопродуктів. Сюди можна віднести ТОВ "Оптіма Трейд" та ВАТ "Укрнафта", які займали монополістичне становище на ринках роздрібної торгівлі бензином та дизельним паливом.

3. Ринок послуг із реалізації авіаційного пального. На цьому ринку існують такі підприємства – монополісти: АТ "Укртатнафта" (м. Кременчук, Полтавська обл.), ЗАТ "Спільне українсько-голландське підприємство "КРЕБО" (м. Кременчук, Полтавська обл.).

4. Вугільна галузь. У 2009 році була прийнята постанова "Про особливості закупівлі вугілля кам'яного", яка надала статус єдиного продавця вугілля для потреб металургійного комплексу, коксохімічної промисловості підприємств ДП "Вугілля України". А це фактично усуває конкуренцію на ринку вугілля.

5. Окрема проблема – це діяльність суб'єктів природних монополій. Сьогодні в Україні налічується 10 загальнодержавних і понад 2 300 регіональних природних монополістичних ринків.

Держава регулює діяльність монополій. Антимонопольний комітет здійснює державний контроль за дотриманням антимонопольного законодавства, захищає інтереси підприємців від зловживань монополістичним положенням і недобросовісної конкуренції. Здійснюється заборона злиття фірм, якщо їх сукупна частка становить 35 %. Також здійснюється заборона зловживання монополістом своєю владою шляхом введення штрафних санкцій чи примусове роз'єднання. Крім того, здійснюється регулювання природних монополій (цін і якості продукції) [4, с. 117–118].

На сьогоднішній день доказом недосконалості державного регулювання діяльності монополій є зловживання своїм економічним положенням. За даними Антимонопольного комітету України, щорічно близько 60 % порушень антимонопольного законодавства чиняться природними монополістами.

Найважливішим напрямом проведення антимонопольної політики в Україні на початку ХХІ століття є захист вже існуючого конкурентного середовища та перетворення конкурентних відносин в ефективніші тому, що монополісти намагаються одержати додаткові прибутки завдяки дискримінації цін, злиття, таємним змовам та тонізації.

У процесі переходу до ринкової економіки необхідно створити такий механізм демонополізації, який би відповідав сучасному розвитку економіки.

Вивчення конкурентного середовища є інструментом та першим кроком до демонополізації та розвитку конкуренції. Це окрема конкурентна політика. Також можливе створення національної програми забезпечення якості та конкурентоспроможності продукції та послуг, розвиток сертифікації.

Найбільш раціональним є проведення експортно-імпоротної політики. Збільшити частку підприємства на товарному ринку з 35 до 60 % і забезпечити регулювання цін державою. Держава повинна впливати на ціну лише шляхом зміни податків та процентних ставок.

Сьогодні в Україні досить гостро постає питання приватизації державних підприємств природних монополістів перш за все для погашення дефіциту бюджету, виконання умов МВФ для отримання наступних траншів.

Багато недоліків державного регулювання і управління природними монополіями могла б вирішити приватизація, але монополістичне становище нейтралізує дію багатьох факторів, що стимулюють менеджерів, зокрема конкуренція між командами за більший прибуток, кращий результат, вищу винагороду, зниження витрат за рахунок інновацій. Тому враховуючи сучасний стан розвитку української економіки є необхідним збереження у державній власності певної частини акцій або контрольний (не менше 51 %) або блокуючий (25 % + 1 акція) пакет акцій, залежно від галузі та особливостей діяльності природної монополії.

Крім того, потрібно створити гнучку систему надання підприємцям кредитів та фінансової допомоги; зняти бар'єри вступу на ринки нових підприємств; створити систему довідково-консультативних послуг.

Регулювання цін природних монополій є основним інструментом державної конкурентної політики. Її завданнями є: створення доступних цін, сприятливого режиму для функціонування підприємств; стимулювання підприємств скорочувати витрати і залучати інвестиції [2, с. 25–26].

Сьогодні державі необхідно здійснювати активні антимонопольні заходи, які полягають в стимулюванні створення нових підприємств, в заохоченні підприємств інших галузей до виробництва монополізованих видів продукції, в полегшенні доступу інших фірм на монополізовані ринки. Здійснювати це можна за допомогою податків та процентних ставок, пільгового кредитування підприємств, які вступають на монополістичні ринки.

Формування і проведення розумної антимонопольної політики повинно сприяти створенню конкурентної сфери ринків економіки України, від якої значною мірою залежить добробут людей України [7]. Але не зважаючи на всі ці заходи повністю усунути монополію неможливо, можна тільки звузити її шляхом відокремлення ринків природних монополій від змішаних або впровадження нових технологій.

Розглянувши дану проблему, можливо зробити висновок, що для України проблема монополізації стала дуже гостро після розколу Радянського Союзу. Також були розглянуті шляхи скорочення монополізації, позитивні та негативні наслідки.

Література: 1. Сотніков В. І. Мікроекономіка : підручник / В. І. Сотніков. – Х. : ІНЖЕК, 2004. – С. 145–147. 2. Околович О. М. Особливості функціонування монополізованих ринків в Україні / О. М. Околович // Економічний простір. – 2009. – № 24. – С. 46. 3. Державний сектор і функції держави у період кризи / О. Й. Пасхавер, Л. Т. Верховодова, О. М. Кошик та ін. – 2009. – С. 34–36. 4. В. І. Сотніков Мікроекономіка : підручник / В. І. Сотніков. – Х. : ІНЖЕК, 2003. – С. 156. 5. Антимонопольний комітет. Офіційний веб-портал. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/89514>. 6. Антимонопольний комітет. Офіційний веб-портал. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua>. 7. Марцин В. Конкуренція як засіб антимонопольного регулювання товарних ринків та місце в ньому держави / В. Марцин // Економіка. Фінанси. Право. – 2007. – № 10. 8. Павленко І. М. Мікроекономіка : навч. посібн. / І. М. Павленко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 288 с.